

RECENSIONER

Visuella spår. Bilder i kultur- och samhälls-analys. Anna Sparrman, Ulrika Torell & Eva Åhrén Snickare (red.). Studentlitteratur, Lund 2003. 224 s., ill. ISBN 91-44-02462-2.

Författarna till antologin *Visuella spår* arbetar alla med hur man kan använda och studera bilder i kultur- och samhällsvetenskapliga sammanhang. De gör sina studier utifrån samhälls- och kulturanalytiska perspektiv och betraktar därvid bilderna som gestaltningar av idéer, föreställningar och värderingar, men också som redskap och hjälpmedel vid fältarbeten och intervjuer. Fokus i bokens bidrag ligger på relationen mellan bilden som ett kommunikativt objekt och de sociala och kulturella sammanhang som producerar och använder den. Författarna frågar sig: Vad uttrycks i bilden, hur uttrycks det och vilken funktion och användning har bilden? Perspektivet är i huvudsak konstruktivistiskt, dvs. författarna ansluter sig till idén om att bildens mening uppstår i mötet med betraktaren och den sociala kontexten.

Visuella spår är resultatet av ett bildseminarium vid den tvärvetenskapliga institutionen Tema vid Linköpings universitet. Bland de sexton författarna märks såväl disputerade forskare som doktorander. Huvuddelen av författarna är kvinnor. Är det en tillfällighet eller visar det att kvinnor är mer involverade i bildstudier än män? Boken är tematiskt indelad i tre större avdelningar: Idéer och Motiv, Ideal och Konsumtion samt Kunskap och Teknik. Inom den första avdelningen studerar författarna föreställningar i bildernas samtid. Bilderna ses där som kulturella representationer av t.ex. historia, kön, familj, hälsa och sjukdom. Författarnas övergripande avsikt är att via bilden ställa frågor om samtida villkor och omständigheter.

Historikern Dick Harrison bidrar med en artikel om hur medeltiden framställs i de tecknade seriernas värld och vad detta säger om det samhälle som producerat bilderna. Han kan bl.a. konstatera att i Kalle Anka kan perioden framställas som kontrast till det moderna, som ett nostalgobjekt eller som en generell bild av det

förgångna. Som en stark och central symbol för medeltiden står i såväl Kalle Anka som i andra serier riddaren med sin rustning och borg. Skälet till denna fokusering på just riddaren som en symbol för tiden, resonerar Harrison, kan kanske vara att han är tematiskt flexibel. Han kan symbolisera såväl det onda som det goda. Dels kan han utnyttjas som en medeltida barbar som kontrasterar mot den egna samtidens ”upplysta förträfflighet”, dels kan han fungera som en garant för att det goda alltid besegrar det onda.

Ämnet för Maria Simonssons artikel är en bild ur Elsa Beskows bok ”Farbror Blås nya båt”. Bilden föreställer tanterna Grön, Brun och Gredelin på picknick tillsammans med barnen Petter och Lotta och farbror Blå. Inledningsvis konstaterar Simonsson att bilden ger information om en småborgerlig livsstil som uppfattade sig som normen för det goda livet. Den lilla välklädda och välmående gruppen sitter samlad på en vacker plats nära en sjö. Man äter och dricker samtidigt som farbror Blå talar till de övriga.

I sin vidare analys läser Simonsson dock in betydligt mycket mer i bilden. Genom att studera hur Beskow grupperat personerna i bilden drar författaren slutsatser om hur hon ställt kvinnlighet mot manlighet utifrån en patriarkalisk syn på samhället. Genom en analys av färgvalet menar sig författaren dessutom få information om hur Beskow gjort tanterna till olika kvinnotyper: tant Grön står för det beskyddande, tant Brun för det omhändertagande och tant Gredelin för det sjukliga och kläna men också det romantiska och estetiska. Simonsson menar att de tre tanterna egentligen är olika sidor av en kvinna, kanske, säger hon, av Beskow själv. Farbror Blås roll i bilden signalerar, menar hon, att han dels är en garant för den heterosexuella familjeföreställningen, dels att han medverkar till barnens socialisation och fostran till goda samhällsmedborgare.

Inom bokens andra avdelning är avsikten att blottlägga ideal och ideologier, att betrakta bilden som retorik med avsikten att påverka och övertyga. Författarna tar upp aspekter som manlighet, personlighet och konsumtion. Avsikten är att studera hur ideal och idéer manifesteras visuellt.

Roland Eriksson studerar bilder i parfymreklam utifrån en förståelse av dem som ”kulturella containrar”. Såväl parfymernas namn, som flaskornas form och deras dofter berättar, menar han, något om den tid de skapats i. Den reklam han studerat både speglar redan existerande föreställningar och skapar nya. Sina konkreta exempel tar Eriksson från Calvin Kleins reklam för parfymerna Obsession, Eternity, Escape, One, Be och Contradiction, alla producerade under 1980- och 1990-talen.

Eriksson analyserar noggrant varje reklamfoto och drar slutsatsen att Obsession, för vilken den 14-åriga Kate Moss poserade naken 1985, svarar mot sex och erotik, lyx och status. Bilden berättar en erotisk historia som står i stark kontrast till vardagslivets rutiniserade tillvaro. Eternity, som marknadsfördes med familjebilder, talar i stället om familjeliv och harmoni, och tillkom delvis som en följd av de negativa reaktioner som Obsessionreklamen väckt. Om, säger författaren, Obsession stod för farligt åttiotal står Eternity i stället för anpassat nittital. Escape, som producerades under 1990-talets lågkonjunktur, kan redan till sitt namn knytas an till behov av att smita från svårigheter och besvär. Reklambilderna utspelas på platser som är svåra att bestämma eller befinner sig i gränzoner. Kanske, säger författaren, skall de tolkas som att människorna inte vill bli sedda, att de flyr undan, gömmer sig.

På detta sätt blir parfymerna och reklamen för dem avspieglingar av kulturella kategorier och föreställningar i Väst under 1980- och 1990-talen. De berättar om vilka värden som anses viktiga och angelägna, rätt, bra och önskvärda. Dessa värden är sex och erotik, familjeliv och harmoni, ungdom, lyx och status, frihet och äventyr. Parfymerna säger således, konkluderar Eriksson, mycket om den kultur de skapas i.

I antologins tredje avdelning studeras bilder ur ett metodologiskt perspektiv. Författarna diskuterar hur olika tekniker som video- och engångskameror kan användas vid fältarbeten och intervjuer och hur digitalisering kan förnya möjligheterna att göra material tillgängligt. Eva Åhrén Snickare analyserar i sitt bidrag fotografier av döda ur ett kontextuellt perspektiv. De bilder hon diskuterar härrör från tiden kring sekelskiftet 1900 och är hämtade i Stockholms stadsmuseum och ur Nordiska museets arkiv. Bilderna i Stadsmuseet föreställer oftast den urbana borgerlighetens döda. De avporträtteras inomhus i sina kistor med alla dekorationer väl synliga, sannolikt för att antalet dekorationer gav hänvisningar om familjens sociala status. Merparten av

fotona i Nordiska museets arkiv däremot avbildar lantliga och fattigare miljöer. I dessa tycks det, påpekar författaren, ha varit viktigt att i bilden dokumentera antalet begravningsgäster. Ofta har man därför valt fotografera utomhus i samband med den s.k. utsjungen, där man tog ett sista farväl av den döda innan kistan spikades igen.

Bilderna av döda kan ha haft flera funktioner. De kan ha fungerat som ett slags visitkort, som man bytte med varandra eller skickade till dem som inte kunnat närvara vid begravningen. De kan ha fungerat som minnesobjekt, som varit till hjälp i sorgearbetet. De kan också ha betraktats som statussymboler, där man förevigade den ståtliga uppvaktning den döda fick i samband med begravningen.

Bokens avslutande artikel har skrivits av Kerstin Johansson. Hon har studerat ungdomars vuxenblivande, bl.a. genom att fotografera deras kök och genom att intervjua dem. Men, konstaterar hon, bilderna kommer ingen att få se. Bilderna är privata och därför etiskt svåra att hantera. I stället fungerar de endast som underlag vid Johanssons intervjuer. I artikeln diskuterar författaren en del metodologiska problem som uppstår i intervju-situationer, bl.a. det omöjliga i objektivitet och betydelsen av när, hur och var en intervju genomförs. För mig som etnolog och tränad fältarbetare känns hennes bidrag nästan lite rörande. De frågor hon aktualiserar är vardagsmat för etnologen och så självklara att de tillhör ämnets elementa. Naturligtvis är frågorna viktiga, men hör de egentligen hemma i en antologi som i övrigt presenterar nya perspektiv på bilden och dess användning?

Visuella spår är annars som helhet en mycket läsvärd och intressant studie av hur bilder kan avlockas information och fungera som ett slags texter som går att läsa och koda av. Författarna visar med variationsbredden i ämnesvalen att det finns nästan hur många ingångar som helst till bildstudier, eftersom den bildfixerade värld vi lever i bjuder på ständiga nya visualiseringar. Beklagligt nog är dock en del av bidragen litet väl kortfattade. Jag skulle personligen ha föredragit färre men mer djuplodande artiklar, där författarna ytterligare hade utvecklat sina teoretiska resonemang, särskilt som de flesta av dem visar stor medvetenhet och kreativitet i analysförmågan. Dessutom kan jag inte komma ifrån att en brist med boken är att alla bilder är i svart-vitt. Varför satsade man inte på färgbilder i en studie som så explicit resonerar om bilder och bilders budskap?

Agneta Lilja, Huddinge